

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMİY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журналі бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОҒОНОВ Ш. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)

LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)

ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ҒОҒУРОВ А. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

УСМОҒОНОВ Б. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.

Мусахҳиҳ: Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

**Фарғона,
2021.**

М.Исамиддинов Қадимги Фарғона ва Суғд кулолчилигини ўрганишнинг айрим долзарб масалаларига доир	72
Б.Усмонов Фарғона водийси Темурийлар даври тарихининг жаҳон темурунослигида ўрганилиши	77
Лианг Юн, Н.Камбаров Қанғ маданияти ҳақида хитойлик олимларнинг фикрлари	81
О.Пуговкина Туркистонда 1917 йил февраль инқилоби: Туркистонда “собик” империя амалдорларига бўлган ижтимоий эҳтиёж ва уларнинг сиёсий фаоллиги	90
А.Ўткиров Хайрия ва ҳомийлик феномени илмий-назарий таҳлили	98
С.Ҳақимова XIX-XX аср боши тарихий манбаларида Ўзбекистон ҳудудидаги сув ҳавзаларига оид маълумотлар	103
С.Анаркулов Тошкент вилояти саноат шаҳарлари аҳолисининг этник тарихи ва таркиби хусусида.....	110

АДАБИЁТШУНОСЛИК

З.Қобилова, Н.Турсунова Татаббулар силсиласи.....	118
П.Туропова Услуб жилолари ёхуд адиб маҳорати	123
Д.Ғуломов Ретроспектив сюжет хусусида айрим мулоҳазалар	128
М.Маҳмудова Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳукмронлиги даврида сув иншоотлари ва боғдорчилик санъати.....	134

ТИЛШУНОСЛИК

Р.Сайфуллаева, Н.Ғайбуллаева Тиббий эвфемизмларнинг социал хосланиши	138
Т.Эназаров, С.Ғаниева Инглиз ва ўзбек тиллардаги аёллар исмларининг келиб чиқиши тарихидан	145
М.Мамажонов Антропонимларни дискурс релеванти сифатида тадқиқ этишнинг лингво-этномаданий асослари	150
Ж.Абдуллаев Тил қурилишининг асосий бирликлари академик Азим Ҳожиёв талқинида	155
Д.Собирова Ўзбек болалар шеърояти морфопоэтикаси	160
Д.Шокирова, Ш.Шокиров Инглиз тилида “property-мулк” концепти тадқиқи.....	164
Н.Абдурахмонова Ўзбек тили электрон корпуси учун матнлар репрезентативлиги масаласи	169
А.Мусоева Self-нинг Ўзбекистон таълим тизимида жорий этилиши билан боғлиқ муаммолар.....	174

ТИЛ ҚУРИЛИШИНING АСОСИЙ БИРЛИКЛАРИ АКАДЕМИК АЗИМ ҲОЖИЕВ
ТАЛҚИНИДА
1-мақола

Морфеманинг моҳияти

ОСНОВНЫЕ ЕДИНИЦЫ СТРУКТУРЫ ЯЗЫКА В ТОЛКОВАНИИ АКАДЕМИКА АЗИМА
ХОДЖИЕВА
1-статья

Сущность морфемы

BASIC UNITS OF LANGUAGE STRUCTURE IN THE INTERPRETATION OF
ACADEMICIAN AZIM KHODZHIEV
Essence of morpheme

Абдуллаев Жуманазар Худайбердиевич¹

¹Абдуллаев Жуманазар Худайбердиевич – Гулистон давлат университети,
филология фанлари номзоди.

Аннотация

Мақола академик Азим Ҳожиёвнинг морфеманинг моҳияти, унинг сўзнинг маъноли қисми ёки номустақил маъноли қисми, шунингдек, энг кичик маъноли тил бирлиги ёки грамматик маъноли лисоний бирликлигида эмас, функционал маъносиди – ясовчи лисоний бирликлигида эканлиги тўғрисидаги фикрини ёритиш ва далиллашга бағишланган.

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению освещения и доказательства мнения академика Азима Ходжиева о значении морфемы, о её значительной или несамостоятельной части слова, а также самого минимального значения или неразложимого сочетания с грамматической точки зрения. По его мнению, сущность морфемы заключается в образовании языковой единицы.

Annotation

The article is devoted to the consideration of the coverage and proof of idea of Academician Azim Khodzhiev about the meaning of a morpheme, about its significant or non-independent part of the word, as well as the very minimal meaning or indecomposable combination from a grammatical point of view. In his opinion, the essence of a morpheme lies in the formation of a linguistic unit.

Таянч сўз ва иборалар: морфема, морфеманинг варианты, семантик бирлик, функционал бирлик, мустақил маъно, яширин маъно, сўз ясовчи асос, сўз ясовчи маъно, шакл ясашиши, шакл ясовчи асос, шакл ясовчи маъно, луғавий маъно, грамматик маъно, ясовчи лисоний бирлик, ясовчи қўшимча, илмий-методологик асос.

Ключевые словаи выражения: морфема, вариант морфемы, смысловая единица, функциональная единица, самостоятельное значение, скрытое значение, словообразовательная основа, словообразовательное значение, формообразование, формообразующая основа, формообразующее значение, лексическое значение, грамматическое значение, конструктивная языковая единица, научно-методическая база.

Key words and expressions: morpheme, morpheme variant, semantic unit, functional unit, independent meaning, hidden meaning, word-formation base, word-formative meaning, form-building, form-forming basis, form-forming meaning, lexical meaning, grammatical meaning, constructive linguistic unit, scientific and methodological base.

Кўпчиликка маълумки, академик Азим Ҳожиёв ўзбек тилшунослари ва тил таълими мутахассислари эътиборини тил қурилишининг бир қатор асосий бирликлари талқинларига жалб қилиб, уларга танқидий муносабатда бўлган ва бизни шу муносабат билан мунозарага даъват қилган. Бироқ, афсуски, улар

ҳақида, айрим мақолаларни ҳисобга олмаса, кенг жамоатчилик муҳокамаси ташкил этилмади. Бинобарин, закий олим кўтариб чиққан масалаларнинг кўпчилиги бугунги кунда ҳам ўзбек тилшунослиги ва тил таълимининг кенг жамоатчилик муҳокамасига муҳтож долзарб муаммолари ҳисобланади. Шундай

муаммолардан бири морфеманинг таърифи-талқини масаласидир

Қизиғи шундаки, Азим Ҳожиёв ўзбек тилшунослигида бугунги кунда ҳам ўз кучини сақлаб қолган ва морфеманинг моҳиятини ясама сўз ёки сўз-шаклнинг энг кичик, бўлинмас маъноли қисми сифатида белгиланган анъанавий-аналитик талқинларга ҳам, шунингдек, бизнинг тил хотирамизда сақланган энг кичик маъноли лисоний бирликларни морфема дейувчи систем-структур тилшунослик назарияларига ҳам қўшилмади. Бунинг сабаби, сири, асослари, бизнингча, қуйидагилар билан белгиланади:

1. Морфеманинг "сўзнинг энг кичик, бўлинмас маъноли қисми, элементи" [9,46-48;12,4-5;8,10;17,159;10,25] сифатида таърифловчи ва уни ўзак морфема, аффикс морфема, деб иккига ажратувчи анъанавий-аналитик талқини ҳар қандай гапта бевосита кузатишда берилган қўшимчали сўзнинг энг кичик маъноли қисмларини бир-биридан ажратиш ва тушунтириш учун қулай механизм ҳисобланади. Шу сабабли умумий ўрта, ўрта махсус ва педагогик йўналишдаги олий таълимда ҳозирги кунда ҳам морфеманинг ушбу талқин, таҳлил усули устувор. Бироқ, бундай талқин морфеманинг, ҳар бир кишининг тил хотирасида мавжуд, *асосий вазифаси янги сўз яшаш ёки сўз шакли ҳосил қилиш бўлган лисоний бирликнинг* биз таъкидлаб кўрсатган ана шу моҳиятини белгилаш, қайд этиш имкониятига эга эмас. Негаки, у морфемага ўзбек тилидаги шундай ном билан аталиши лозим бўлган ўзига хос ва алоҳида тил бирлигини аниқлаш ва белгилаш мақсадида яратилмаган, балки айнан сўз таркибини, аввалгисидан бошқачароқ – рус ва Европа тилшунослигида ҳукмрон бўлган талқинга мос ва мувофиқ шаклда белгилаш натижасида ишлаб чиқилган. Шунинг учун бу талқин (ва унга ўхшаш, мазмундош барча талқинлар) сўз таркибининг морфема термин-тушунчаси киритилгунига қадар амалда бўлган талқинидан жиддий фарқ қилмайди: аввал ўзак, қўшимча дейилган бўлса, энди ўзак (бош, етакчи) морфема, аффикс (ёки унинг маънодоши қўшимча, аффиксал) морфема

дейиладиган бўлди. Албатта, морфема термин-тушунчасининг киритилиши *нутқнинг антиномияси* бўлган лисонга оид тил бирликларидан бирини бир вақтнинг ўзида моҳиятига мос ном билан аташ ва лисоний бирликлигини қайд этиш имкониятини берди. *Фонема, лексема, фразема* каби лисоний бирликлар қатори уларга мос *морфема* термини билан бойиди: термин узукка кўз қўйгандек ўз ўрнига тушди.

Бироқ, бу мазкур терминга биркитил(аёт)ган мазмун-мундарижа ҳам моҳиятга монанд, уни аниқ акс эттирди, дегани эмас. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, морфеманинг моҳияти умумтил ёки ҳар қандай эмас, муайян тил материали билан белгиланади. Бошқача айтганда, ҳар бир тилнинг ўз морфемаси, морфемик мазмун-моҳияти бўлади. Таъбир жоиз бўлса, *морфема* шаклан байналмилал (термин, атама, номема), мазмунан миллий табиатли тил бирлигидир. Шу сабабли ўзбек тилига оид морфемани рус тили ёки бошқа тилга оид морфемик моҳият билан тенглаштириб бўлмайди. Бинобарин, А. Ҳожиёвнинг ҳар бир тил бирлигининг моҳияти, маъно-вазифасини унинг ўз табиати, шу тил материали асосидагина тўғри ва аниқ белгилаш мумкинлиги ва лозимлиги ҳақидаги таъкидлари муҳим илмий-методологик асос ҳисобланади. Айни шундай ёндашув олимнинг морфеманинг туб моҳияти, маъно-вазифасини очишда ҳам қўл келган. Инкор қилмаймиз, морфемани сўзнинг нутқий намоён бўлган ҳолатидан келиб чиқиб белгиланганлар ҳам ўзбек тили материаллари асосида иш кўрганлар, аммо улар морфема нутқда намоён бўлгунга қадар мавжуд бўлишини, лисонда, сўзловчининг тил хотирасида яшаш, сақланишини, бунингсиз морфемани воқелантириш мумкин эмаслигини эътиборга олмаганлар ёки буни жиддий қабул қилмаганлар. Ўйлашимизча, бевосита кузатишда берилган нутқий бирликлар ҳолатидаги ясама сўзлар, сўзшаклларнинг кўзга яққол ташланиб турган маъноли қисмлари уларнинг моҳиятида мужассам умумийликлар – лексема ва морфемаларни кўришга тўсқинлик қилган.

ТИЛШУНОСЛИК

Бундай тўсиқ ҳамма вақт бор ва бўлади, ундан фақат фикран англаш, ақлий йўл билан идрок қилиш орқали халос бўлиш ва ботиндаги моҳиятни кўриш, илғаш мумкин бўлади. Ботиний моҳиятни билишнинг, англашнинг бундан бошқа йўли йўқ, бизнингча. Шундай абстракт тафаккурини ишга туширмаганлар *морфемани* бугун ҳам нутқий сўздан келиб чиқиб белгилайдилар ва уни *сўзнинг энг кичик, бўлинмас маъноли қисми* деб талқин қилаверадилар. Ваҳоланки, бундай таъриф морфемага эмас, балки унинг нутқда воқеланган кўриниши, морфеманинг варианты – морфга берилиши мумкин, холос. Зеро, морфема нутқда қўлланган морфологик усулдаги ясама сўзда ёки янги ясалган сўзда ва нутқ жараёнида ҳосил қилинадиган сўзшаклларда, шунингдек, алоҳида олинган ясовчи қўшимчаларда доим морф сифатида намоён бўлади. У нутқдан, гапдан ташқарида воқелантирилганда ҳам морф мақомида бўлади. Морфеманинг бундан бошқача намоён бўлиш шакли йўқ. Шунинг учун моҳият мақомидаги морфема кўзга кўринмайди, талаффуз қилиб ёки ёзиб бўлмайди ва таъкидланганидек, фақат абстракт тафаккур, ақлий, идрокий билиш йўли билан уқилади, англонади ва таъриф берилади, тавсифланади. Умумийликларни, барча хусусийликлар учун умумий бўлган моҳиятларни билиш, талқин қилиш йўли шундан иборат. Шунинг учун “сўзнинг энг кичик маъноли қисми” таърифида морфемик моҳиятни қайд этиш имконияти йўқ. Зеро, морфема, таъкидланганидек, нутқдан, нутқдаги сўздан, шунингдек, нутқ ичидаги ва ундан алоҳида олинган ясовчи қўшимчалардан ташқарида, шахсинг тил хотирасида мавжуд бўлган, унда “психик муҳр”, “акустик образ” (Ф. де Соссюр таъбирлари – А.Ж.) ҳолатида яшовчи ўзига хос моҳият, маъно-вазифали лисоний бирликдир. Унга ана шу моҳияти – маъно-вазифасидан келиб чиқиб ва ўзбек тили материаллари асосида таъриф, тавсиф бериш лозим бўлади. Азим Ҳожиёв морфемик таълимотини яратишда худди шу йўлдан борди ва шу сабабли морфеманинг моҳиятини очишга муваффақ бўлди.

2. Мустақилликка эришилгандан кейин ўзбек тилшунослигида морфеманинг

“тилнинг энг кичик, маъноли бирлиги бўлиб, бошқа маъноли қисмларга бўлинмайдиган лисоний бирлик” деган таърифи ҳам ўқув адабиётларидан анчайин кенг ва мустаҳкам ўрин эгаллади [2,37; 3,46-48]. Ушбу таъриф морфеманинг лисонийлигини тўғри қайд этади, шу жиҳати билан морфеманинг аънанавий таърифидан устун туради. Аммо унинг моҳияти, маъно-вазифаси нимада? деган муҳим ва ҳал қилувчи саволга аниқ жавоб бера олмайди. Шу сабабли морфеманинг лисоний тизимдаги, лисоний бирликлар орасидаги ўрнини ҳам аниқ белгилаб бўлмайди. Гап шундаки, лисонда энг кичик, маъноли лисоний бирлик бўлган шундай тил бирликлари борки, уларнинг биронтаси морфема ҳисобланмайди. Шу сабабли морфеманинг моҳияти тўла очилмай қолган бу таъриф ҳам А. Ҳожиёвни қониқтирмади. Бу ҳақда унинг ўзи шундай дейди: “Бироқ морфеманинг, у билан боғлиқ ҳодисаларнинг моҳияти масаласида ҳозирда ҳам тўғри ва аниқ бир фикрга келингани йўқ. Шундай бўлиши ҳам табиий. Чунки ҳозирда ўзига хос маънога эга бўлган, бошқа маъноли қисмларга бўлинмайдиган, тайёр ҳолдаги ҳар қандай бирлик лисоний бирлик морфема деб қаралапти. Бунга кўра, фонемадан бошқа ҳар қандай лисоний бирликни, масалан, луғавий маънога эга бўлган лексемани (туб лексема назарда тутиляпти, албатта. Таъкид бизники – А.Ж.), сўз яшаш ёки шакл яшаш учун хизмат қилувчи бирликларни (“Грамматик морфема”ларни), “ёрдамчи сўзлар” деб номланаётган барча сўзларни (кўмакчи, боғловчи, юкламага оид барча сўзларни), шунингдек, ундов, тақлид сўз каби-ларнинг ҳаммасини “морфема” деб ҳисоблаш керак бўлади ва амалда шундай қилиняпти ҳам. Ваҳоланки, қайд этилаётган бирликлар ўз моҳиятига кўра, маъно-вазифасига кўра бир-биридан тамоман фарқланади. Бинобарин, уларнинг ҳаммасини лисоний бирликнинг бир тури деб баҳолаш тўғри бўлмайди ва илмий-назарий ва амалий нуқтаи назардан ҳеч нарса бермайди. Аксинча, бу нарса ўзига хос хатоликларнинг, ортиқча баҳс-мунозараларнинг юз беришига сабаб бўладики, ҳозирда бундай ҳолатларнинг гувоҳи бўлиб турибмиз” [13,29; 14,35].

3. Морфеманинг юқоридаги таърифларидан бирмунча кейинроқ, улардаги камчиликларни маълум даражада ҳисобга олган ҳолда, морфеманинг яна бир таърифи юзага келди. А. Ҳожиёв бу ҳақда шундай дейди: "... бу борада сезиларли ютуқларга эришилаётган бир пайтда, морфеманинг моҳиятига мутлақо мос келмайдиган таъриф-тавсифлар кўзга ташланяпти. ...Эътибор беринг: "Морфемика сўзнинг номустақил таркибий қисмлари ҳақидаги таълимот. ...Сўзнинг ўзакдан бошқа қисмлари эса ундан айрича қўлланмайди ва маъно англатмайди. Шунинг учун улар морфема дейилади[7,140]" Олимнинг кескин танқид қилганича бор. Сўзнинг ўзакдан бошқа номустақил қисмларига товуш ҳам, бўғин ҳам киради. Лекин уларнинг биронтаси морфема эмаслиги мазкур таъриф муаллифларига ҳам беш қўлдай аён. Иккинчидан, кўриниб турибдики, бу билан морфеманинг лисоний бирликлиги инкор қилиниб, нутқий бирлик давридаги ҳолатга қайтилган. Ваҳоланки, сўзнинг нутқий бирликлигини мазкур таъриф муаллифларининг ўзлари алоҳида таъкидлашган: "Лексеманинг нутқий қўлланилишидаги варианти сўзлар бўлиб, улар турлича матний қуршовлар асосида ҳар хил хусусиятлар касб этади"[6,30]. Қизиғи, улар томонидан морфеманинг лисоний бирликлиги ҳам бошқалардан кўра кўпроқ таъкидланган. Демак, улар билиб-билмай ёки онгли равишда анъанавий таърифни эътироф этароқ ўз таълимотларига қарши чиқишиб, аналитиклар йўл қўйган камчиликни такрорлашмоқда: амалда морфемага эмас (юқоридагиларни ҳисобга олмаслик шarti билан), яна морфга таъриф беришмоқда. Негаки, агар сўзнинг номустақил қисмини, айтайлик, морфема билан боғлаш керак бўлса, уни морфема эмас, морф, алламорф, морфеманинг варианти дейиш керак бўлади. Лекин морф, алламорф ёки

морфеманинг варианти уларнинг умумлашма типичи – умумийлик ҳолидаги морфемага тенг бўла оладими? Албатта, йўқ. Ажабланарлиси, ўзбек тилшунослигидаги кўплаб хато-камчиликлар тил бирликларининг лисоний ва нутқий ҳолатлари ўртасидаги жиддий фарқни билмаслик ёки унга эътиборсизлик билан қараш оқибатида юзага келгани ва келишини бошқаларга қараганда алоҳида таъкидлаганлар мазкур таъриф муаллифларидир. Шунга қарамасдан, морфеманинг моҳияти сўзнинг номустақил маъноли қисми бўлиб келишида эмас (бу, унинг ўз вазифасини бажариб, функционал маъносини намоён қилиб бўлгандан кейинги ҳолатини ифодалайди, холос), балки унинг айни функционал маъно-вазифасида – унинг янги сўз ясаши ва сўзшакли ҳосил қилувчи восита сифатида хизмат қилишида – ясовчилик функциясида. Шу сабабли А.Ҳожиёв морфеманинг ана шу функционал маъносига эътибор қаратди, морфеманинг моҳиятини унинг нутқий воқеланишидан эмас, умумлисоний вазифасидан қидирди ва топди: уни *ясовчи бирлик, ясовчи восита* сифатида талқин қилди. Қуйидаги таъриф бунинг исботидир: "Морфема - *ўз ифода ва маъно жиҳатида эга бўлган, сўз ясаш ёки шакл ясаш учун хизмат қиладиган лисоний бирлик* (Таъкидлар бизники-А.Ж.)"[16,40]

Келтирилган таърифда морфеманинг ўзига хос, уни бошқа бирликлардан ажратиб турувчи белги-хусусиятлари мухтасар ифодасини топган. У таърифланаётган объект моҳиятининг умумлашма тавсифи даражасига кўтарилган. Академик А.Ҳожиёв морфема талқинида ана шундай юксак илмий теранликка эриша олган. Шу сабабли морфемани А.Ҳожиёв таълимоти асосида ўқитиш она тили таълими сифати ва самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан биридир.

ТИЛШУНОСЛИК

Адабиётлар:

1. Бозоров О., Бозоров О. Анъанавий ва системавий тилшуносликнинг ўзаро муносабати (биринчи мақола)//Ўзбек тили ва адабиёти. -2009, 3-сон.
2. Неъматов Ҳ., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. - Т., 1995.
3. Нурмонов А., Шаҳобиддинова Ш.ва б. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. -Т., 2001.
4. Rahmatullayev SH. Hozirgi adabiy o'zbek tili. Darslik. -Т., 2006.
5. Раҳматуллаев Ш. Систем тилшунослик асослари. -Т., 2007.
6. Сайфуллаева Р. ва б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. -Т., 2005.
7. Сайфуллаева Р. ва б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. -Т., 2009.
8. Тожиев Ё. Ўзбек тили морфемикаси. -Т., 1992.
9. Усмон О., Авизов Б. Ўзбек тили грамматикаси. II бўлим. -Т., 1939.
10. Усмонов С. Сўз ва унинг морфологик структураси ҳақида. -Т., 1957.
11. Ф.де Соссюр. Курс общей лингвистики. - М., 1933.
12. Фуломов А. ва б. Ўзбек тили морфем луғати. -Т., 1977;
13. Ҳожиев А. Тил қурилишининг асосий бирликлари юзасидан мулоҳазалар. "Луғавий ва грамматик морфема ҳақида// ЎТА, 2004,3-сон.
14. Ҳожиев А. Тил қурилишининг асосий бирликлари юзасидан мулоҳазалар// ЎТА, 2004,5-сон; 2005, 4-сон.
15. Ҳожиев А. Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари// ЎТА. 2006, 3-сон; 2007, 5-сон; 2008, 2-сон; 3-сон; 5- сон.
16. Ҳожиев А. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясалишининг назарий масалалари. -Т., 2010.
17. Ҳозирги ўзбек адабий тили. II қисм. -Т., 1980.

(Тақризчи: Ш.Искандарова – филология фанлари доктори, профессор)